

Міністерство внутрішніх справ України
Львівський державний університет внутрішніх справ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання

Кафедра кримінального процесу та криміналістики

КЕЙС
заняття на тему
«Охорона місця події»

Підвищення кваліфікації (короткострокове)
поліцейських – дільничні офіцери поліції

Інформація про викладача:
доцент кафедри
кримінального процесу і
криміналістики
к.ю.н., доцент МАРКО
Сергій Іванович
0679042489

Львів -2021

Тема

«Місце події. Загальні положення огляду місця події. Алгоритм дій дільничного офіцера Національної поліції України на місці події. Визначення меж місця події. Недопущення сторонніх осіб. Збереження слідової інформації. Дії дільничного офіцера поліції при самостійному проведенні огляду місця події. Особливості фіксації деяких видів слідів, виявлених на місці події»

Лекція – 1 год.

Практичне заняття – 1 год.

Навчальна мета: домогтися обізнаності слухачів у теоретичних та практичних питаннях щодо актуальних питань забезпечення охорони місця події, схоронності слідів вчинення кримінальних правопорушень, дій дільничного офіцера поліції при самостійному проведенні огляду місця події, оформленні протоколу огляду місця події, а також особливостях фіксації деяких видів слідів, виявлених на місці події.

Виховна мета: сприяти формуванню вмінь та навиків вміло застосовувати отримані слухачами знання в практичній діяльності під час охорони місця події, а також формуванню наукового світогляду, моральних, етичних та інших якостей особистості, вихованню колективу в дусі поваги до закону і необхідності суворого виконання його положення.

Розвивальна мета: розвивати інтелектуальні здібності, мовлення пам'ять, увагу, уяву, мислення, спостережливість, активність, творчість, самостійність, логіку слухачів, прищеплювати навички раціональних способів пізнавальної діяльності.

Навчальне обладнання, ТЗН: електронні підручники, посібники, мультимедійні слайди, комп'ютер.

Наочні засоби: зразки документів.

Міжтематичні зв'язки: взаємодія дільничного офіцера поліції з громадськими формуваннями та підрозділами Національної поліції; кримінальне провадження та методика розслідування окремих кримінальних правопорушень; техніка опитування.

ПЛАН

1. Поняття місця події.
2. Місце виявлення та місце вчинення злочину. Класифікації слідчого огляду.
3. Слідчий огляд, завдання та основні тактичні положення.
4. Орієнтування щодо особи, яка зникла з місця події.
5. Алгоритм дій поліцейського на місці події.
6. Визначення меж місця події. Заходи з охорони місця події від доступу сторонніх осіб.
7. Визначення меж місця події. Заходи з охорони місця події від доступу сторонніх осіб.

1. Поняття місця події.

Використання техніко-криміналістичних засобів, методів і способів визнається правомірним, якщо воно прямо передбачене, рекомендоване законом або не суперечить йому. **Правові основи використання криміналістичної техніки** – сукупність норм права, які дають змогу використовувати техніко-криміналістичні засоби у діяльності, що пов'язана з розслідуванням злочинів

(кримінальних правопорушень). Основним нормативно-правовим актом, де регулюється питання застосування техніко-криміналістичних засобів, є КПК України, а найбільш загально основи використання та мета застосування техніко-криміналістичних засобів окреслені у ст. 2 КПК України. Недоліком є те, що законодавець у Кодексі не дає визначення таким засобам та вживає різні терміни, розглядаючи криміналістичну техніку, – «технічні засоби», «технічні засоби, прилади та спеціальне обладнання», «технічні засоби фіксування». Норми, в яких ідеться про техніко-криміналістичні засоби, умовно можна згрупувати так:

1) норми, що надають право певним особами застосовувати технічні засоби (підозрюваному чи обвинуваченому – у п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України; потерпілому – п. 12 ч. 1 ст. 56 КПК України; спеціалістові – п. 2 ч. 2 ст. 71 КПК України; працівникові НП застосовувати електронний засіб контролю – ч. 5 ст. 181 КПК України);

2) норми, які визначають, коли технічні засоби обов’язково необхідно застосовувати (наприклад, у ч. 2 ст. 100 КПК України зазначено, що речові докази, які отримані прокурором або слідчим, повинні бути оглянуті, сфотографовані та докладно описані в протоколі огляду);

3) норми, які визначають порядок застосування технічних засобів під час кримінального провадження, а також проведення слідчих (розшукових) дій. Тут основними можна зазначити ст.ст. 107, 223, 224, 232, 236, 240, 241 і 252 КПК України. Рішення про фіксацію процесуальної дії за допомогою технічних засобів під час досудового розслідування ухвалює особа, яка проводить відповідну процесуальну дію. Застосування технічних засобів фіксування є обов’язковим за клопотанням учасників процесуальної дії. Про застосування технічних засобів заздалегідь повинні бути повідомлені особи, які беруть участь у процесуальній дії. У матеріалах кримінального провадження зберігаються оригінальні примірники технічних носіїв інформації зафіксованої процесуальної дії. Незастосування технічних засобів фіксування кримінального провадження у

разі, якщо воно є обов'язковим, тягне недійсність відповідної процесуальної дії та отриманих внаслідок її вчинення результатів, за винятком випадків, якщо сторони не заперечують проти визнання такої дії та результатів її здійснення чинними;

4) норми, що визначають статус носіїв, на які проводилася фіксація за допомогою технічних засобів (наприклад, у ст. 103 КПК України такі носії визнані формою фіксування кримінального провадження; у ч. 2 ст. 105 КПК України результати застосування технічних засобів належать до додатків протоколу слідчих (розшукових) дій; у ст. 136 КПК України вказано, що відеозапис вручення повістки належним підтвердженням отримання особою повістки про виклик та ознайомлення з її змістом). Про застосування криміналістичної техніки можна знайти інформацію у нормах Законів України «Про Національну поліцію» чи «Про оперативно-розшукову діяльність». Також про застосування техніко-криміналістичних засобів ідеться й у інших нормативно-правових актах, що регламентують діяльність органів внутрішніх справ.

2. Місце виявлення та місце вчинення злочину. Класифікації слідчого огляду.

У криміналістиці загалом **під оглядом розуміють** процесуальну дію, зміст якої полягає у безпосередньому сприйнятті та вивченні уповноваженою особою об'єктів, що можуть бути пов'язані з подією кримінального правопорушення, і слідів на них, а також фіксацію їх ознак, станів, якостей та взаємного розташування. Оскільки здебільшого досудове розслідування здійснюють слідчі органів внутрішніх справ, то часто його називають слідчим оглядом.

За змістом огляду, його завданнями є:

- 1) розібратися в обстановці місця події, з'ясувати як відбувалася подія, зрозуміти дії правопорушника;
 - 2) зафіксувати обстановку місця події;
 - 3) виявити та вилучити сліди кримінального правопорушення та інші речові докази
 - 4) встановити можливі джерела отримання інших доказів;
 - 5) перевірити наявні докази, а також версії;
 - 6) вивчити об'єкт, виявити та зафіксувати його особливі прикмети (ознаки, властивості);
 - 7) виявити (встановити) негативні обставини;
 - 8) отримати вихідні дані для організації подальших слідчих (розшукових) дій та оперативно-розшукових заходів щодо розшуку та затримання підозрюваної особи по «гарячих слідах», виявлення викраденого майна.
- Кримінальний процесуальний кодекс України виокремлює такі **види оглядів**: огляд місцевості, огляд приміщення (в т.ч. житла чи іншого володіння особи), огляд трупа (в т.ч. пов'язаного з ексгумацією), освідування особи, огляд речей та документів.

У криміналістичній літературі є декілька варіантів класифікації оглядів. Основними серед них є: 1) за об'єктом огляду: – огляд місцевості; – огляд приміщення; – огляд житла чи іншого володіння особи; – огляд тіла живої особи (освідування); – огляд трупа (зокрема пов'язаний з ексгумацією); – огляд речі та документа; – огляд тварини чи її трупа;

- 2) за часом проведення огляду: – первинний і повторний;
- 3) за об'єктом огляду: – основний та додатковий;
- 4) за суб'єктом проведення: – слідчим, працівником оперативного підрозділу, прокурором, суддею.

Первинний (основний) огляд – це перший огляд певного об’єкта; **повторний чи додатковий** – будь-який інший огляд об’єкта, який уже піддавався огляду.

Повторний огляд проводиться у тому разі, коли первинний огляд був проведений неякісно. Під час повторного огляду, як і під час первинного, об’єкт досліджується повністю, разом зі всіма виявленими на ньому слідами. Протокол повторного огляду є самостійним джерелом доказів.

Під час додаткового огляду оглядають не весь об’єкт, а тільки ту його частину, яку не оглянуто під час первинного огляду. Протокол такого огляду є доповненням до основного протоколу огляду. Іноді потреба додаткового огляду виникає тоді, коли первинний огляд проведено у несприятливих умовах (наприклад, огляд місця події за несприятливих погодних умов (під час сильного туману, дощу, снігу, вночі тощо)).

Кожен огляд має особливості, що визначають тактику його проведення. Однак існує низка положень (принципів), загальних для всіх видів огляду, які можна застосовувати під час огляду будь-якого із указаних об’єктів.

До загальних положень (принципів) проведення огляду належать:

1. **Своєчасність** (полягає у проведенні огляду одразу ж після того, як у ньому виникає необхідність. Ця вимога спрямована на забезпечення максимального збереження до моменту огляду його об’єктів і прямо впливає на ефективність і результативність огляду).

2. **Невідкладність** (полягає в тому, що огляд може проводитись до внесення відомостей про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), одразу ж після отримання повідомлення про подію, в будь-який час).

3. **Об’єктивність** (передбачає дослідження та фіксацію всього виявленого під час огляду в тому вигляді, в якому це було насправді. Елементу суб’єктивного впливу під час огляду не уникнути, тому в законодавстві міститься вимога

описувати в протоколі огляду все так і в тій послідовності, як під час огляду, щоб звести до мінімуму невідповідність між протоколом і результатами цієї слідчої (розшукової) дії. Об'єктивність виявляється ще й у тому, що слідчий під час огляду не повинен віддавати перевагу жодній із попередньо висунутих ним версій, а досліджувати об'єкти, перевіряючи всі можливі версії, неупереджено. Крім того, в протоколі, що відображає результати огляду, слідчому не можна наводити свої висновки та припущення).

4. Повнота (означає забезпечення під час огляду виявлення, фіксації і дослідження всіх тих фактичних даних, що мають доказове значення. Вона досягається широким застосуванням техніко-криміналістичних засобів, прийомів і способів збирання та дослідження доказів, а також спостережливостю, уважністю і терплячістю слідчого. Слідчому необхідні ґрунтовні знання з криміналістики, особливо трасології, щоб зрозуміти механізм утворення слідів, уміти виявити ознаки, які свідчать про застосування правопорушником того чи іншого способу вчинення або приховування кримінального правопорушення, вміти знаходити ці ознаки та відтворювати за ними обстановку вчиненого, маючи на увазі, що сукупність таких ознак індивідуалізує не тільки подію, але і в деяких випадках самого правопорушника).

5. Активність (слідчий проводить огляд відповідно до своїх посадових обов'язків, незалежно від спонукань зацікавлених осіб. Він має бути творчим, ініціативним, наполегливим, цілеспрямованим у вивченні об'єкта загалом, виявленні слідів кримінального правопорушення та викритті правопорушника, а також у визначенні та виконанні завдань огляду).

6. Методичність і послідовність (полягає у правильній організації і планомірності проведення огляду відповідно до специфіки об'єктів, які оглядаються, застосуванні найефективніших прийомів і засобів. **Методичність** – це застосування найбільш ефективних для цих об'єктів і в цій

обстановці методів і прийомів огляду. **Послідовність** – це чітко визначений порядок дій під час огляду, якого дотримується слідчий).

7. **Єдине керівництво оглядом** (усі учасники огляду працюють під керівництвом слідчого, який є організатором усього комплексу робіт та відповідальним за результати його проведення).

3. Слідчий огляд, завдання та основні тактичні положення.

У криміналістичній літературі огляд місця події розглядають як одну з найскладніших і найзначніших слідчих (розшукових) дій, під час якої виконують чимало завдань розслідування й отримують різні фактичні дані. Розглядаючи огляд місця події, часто вживаються такі поняття, як власне «місце події» та «місце злочину», які за своєю суттю не є рівнозначними. **Місце події** – ділянка місцевості, приміщення, житла чи іншого володіння особи, в межах якої виявлено сліди, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення або вказують на його зв'язок із кримінальним правопорушенням. Існують «рухомі» місця події – залізничні чи трамвайні вагони, автобуси, тролейбуси, морські судна тощо. **Місце злочину** (кримінального правопорушення) – це місце безпосереднього вчинення протиправного наміру, який спричинив матеріальні зміни. Якщо кримінальне правопорушення вчинено в одному місці, а його сліди виявлені в іншому, то розрізняють місце злочину та місце події. Якщо ж кримінальне правопорушення було вчинено в тому місці, де було виявлено його сліди, то місце злочину і місце події збігаються. Починаючи огляд місця події, слідчий, як правило, ще не знає, чи є подія, сліди якої виявлені в цьому місці, кримінальним правопорушенням чи ні. Крім того, якщо подія є кримінальним

правопорушенням слідчий не може точно визначити чи сталося воно саме тут чи в іншому місці. Слід пам'ятати, що існує нерозривний зв'язок між місцем події та кримінальним правопорушенням, який може виражатися у такому:

1) кримінальне правопорушення вчинено за допомогою залишених на цьому місці знарядь;

2) кримінальне правопорушення спрямовано на один із об'єктів, що знаходиться в цьому місці;

3) на предметах залишилися сліди дії злочинця або ж на самому місці залишилися предмети, що належать злочинцеві

У криміналістичній літературі огляд місця події розглядають як одну з найскладніших і найзначущіших слідчих (розшукових) дій, під час якої виконують чимало завдань розслідування й отримують різні фактичні дані. Розглядаючи огляд місця події, часто вживаються такі поняття, як власне «місце події» та «місце злочину», які за своєю суттю не є рівнозначними. Місце події – ділянка місцевості, приміщення, житла чи іншого володіння особи, в межах якої виявлено сліди, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення або вказують на його зв'язок із кримінальним правопорушенням. Існують «рухомі» місця події – залізничні чи трамвайні вагони, автобуси, тролейбуси, морські судна тощо. Місце злочину (кримінального правопорушення) – це місце безпосереднього вчинення протиправного наміру, який спричинив матеріальні зміни. Якщо кримінальне правопорушення вчинено в одному місці, а його сліди виявлені в іншому, то розрізняють місце злочину та місце події. Якщо ж кримінальне правопорушення було вчинено в тому місці, де було виявлено його сліди, то місце злочину і місце події збігаються. Починаючи огляд місця події, слідчий, як правило, ще не знає, чи є подія, сліди якої виявлені в цьому місці, кримінальним правопорушенням чи ні. Крім того, якщо подія є кримінальним правопорушенням слідчий не може точно визначити чи сталося воно саме тут чи

в іншому місці. Слід пам'ятати, що існує нерозривний зв'язок між місцем події та кримінальним правопорушенням, який може виражатися у такому:

1) кримінальне правопорушення вчинено за допомогою залишених на цьому місці знарядь;

2) кримінальне правопорушення спрямовано на один із об'єктів, що знаходиться в цьому місці;

3) на предметах залишилися сліди дії злочинця або ж на самому місці залишилися предмети, що належать злочинцеві

4) подія має фальшиве відображення (в такому разі в слідчого є підстави зробити висновок про інсценування, зауважити на негативні обставини). **До загальних тактичних прийомів, які застосовують під час огляду місця події, належать:**

1) зіставлення первинних даних і обстановки на місці події;

2) аналіз окремих слідів, виявлених на місці події (час їх виникнення на місці події; їх зв'язок із місцем події чи з іншим місцем; ідентифікація якості слідів; зв'язок слідів між собою; причини відсутності окремих слідів);

3) моделювання події, що відбулась;

4) зіставлення змодельованої події з реальною обстановкою місця події;

5) уявна реконструкція окремих елементів події;

6) аналіз ознак знищення слідів та негативних обставин;

7) залучення до огляду осіб, які повідомили про кримінальне правопорушення.

До найтипівіших питань, які з'ясовуються під час огляду місця події, належать такі:

1. Чи відбулось кримінальне правопорушення у цьому випадку або такого не було?

2. Чи вчинено кримінальне правопорушення там, де проводять огляд місця події, або це сталося в іншому місці?

3. Шляхи проникнення осіб, що брали участь у події, на місце події, а також шляхи їх відходу звідти.

4. Скільки на місці події було осіб?

5. Що мали на меті учасники події, які мотиви їхніх дій?

6. Упродовж якого часу перебували учасники події на місці події?

7. Коли відбувалася подія?

8. Які побічні (крім протиправних) дії зроблено на місці події?

9. Який пункт території (приміщення), що оглядають, був місцем події?

10. Які предмети на місці події залишив злочинець?

11. Які сліди (речовини) з місця події залишилися на злочинцеві?

12. Хто та звідки міг спостерігати і чути те, що відбувалося на місці події.

Етапи огляду місця події. Огляд місця події умовно можна поділити на три етапи: підготовчий, робочий, завершальний. Такий поділ в жодному разі не порушує цілісності цієї слідчої (розшукової) дії та забезпечує реалізацію загальних положень тактики огляду. Зміст поділу на етапи полягає в тому, щоб систематизувати дії слідчого, встановити їх послідовність, забезпечити належну якість огляду. Варто зауважити, що в науковій літературі подано й інші назви та класифікацію етапів огляду місця події. Важливо під час такого поділу не упустити які-небудь важливі дії слідчого та дотриматися тактично правильної їх послідовності. **Підготовчий етап** починається з моменту ухвалення слідчим рішення про проведення огляду місця події. На цьому етапі слідчий повинен отримати інформацію: 1) про подію, що сталася;

2) про присутність на місці події очевидців;

3) про присутність на місці події працівників поліції та вжиті заходи щодо охорони місця події та збереження слідів;

4) про присутність на місці події постраждалих осіб.

На основі цієї інформації, слідчий визначає:

– яким повинен бути склад учасників огляду (кого зі спеціалістів чи інших осіб, наприклад понятих, слід залучити);

– які технічні засоби потрібні для огляду та їх готовність до використання.

Прибувши на місце події, слідчий мусить пересвідчитися чи були усунуті (або послаблені) шкідливі наслідки події та запропонувати вивести всіх сторонніх з місця події. Варто поспілкуватися з працівниками поліції, які прибули на місце події раніше, з метою з'ясування обставин події. Якщо були присутніми очевидці події чи особи, які виявили її наслідки, то слідчий повинен встановити їх особу та опитати. Таких громадян слідчий опитує по одному, без сторонніх осіб, для того, щоб повідомлені дані не були розголошені (рекомендується анкетні дані та повідомлену інформацію занотувати у блокнот). Особливо зауважують на факти зміни обстановки на місці події. У такому разі слідчий повинен з'ясувати хто вніс такі зміни, з якою метою. Завершується підготовчий етап розподілом обов'язків між учасниками огляду. Слідчий роз'яснює права й обов'язки понятим, інструктує інших осіб, які братимуть участь в огляді. Якщо потерпілий потребує невідкладного транспортування у медичний заклад, необхідно перед відправленням зафіксувати його початкове місцеположення.

На початку **робочого етапу** слідчий загалом оглядає місце події з метою: 1) орієнтування на місці; 2) вирішення питання про вихідну точку та спосіб огляду; 3) вибору позиції для проведення орієнтувальної та оглядової фотозйомок. Змістом тактики огляду місця події є дослідження її матеріальної обстановки.

Матеріальна обстановка – це певна територія чи приміщення, що має просторові межі, в яких слідчий шляхом вивчення розташованих на ній матеріальних об'єктів, особливостей території отримує фактичні дані різного змісту, що мають значення для розкриття злочину.

Робочий етап має **дві стадії**: загальний огляд (статичну стадію) та детальний огляд (динамічну стадію). На статичній стадії дослідження вивчають

територію, де відбулася подія, її характерні риси, рельєф та об'єкти, що можуть стосуватися події кримінального правопорушення. Кожний об'єкт цієї території чи його частину вивчають у комплексі з матеріальною обстановкою, визначають його локалізацію та призначення. Огляд проводиться без торкання до об'єктів, що знаходяться на місці події. Саме на цьому етапі здійснюється орієнтувальна та оглядова фотозйомки. Таку стадію окремі науковці-криміналісти (Н. Клименко) доволі влучно називають «огляд очима», а подальшу стадію «огляд руками».

На **динамічній стадії** дослідження застосовують наукові методи та наявні техніко-криміналістичні засоби. Саме тут виявляються більше можливостей для дослідження об'єктів і пошуку на них слідів. На цій стадії об'єкти можуть бути переміщені, відкриті, розібрані для всебічного вивчення. Водночас застосовуються всі доступні слідчому методи пошуку та виявлення слідів кримінального правопорушення та злочинця, відбираються об'єкти чи їх частини зі слідами, які надалі вилучаються чи копіюються. На цій стадії здійснюється вузлова та детальна фотозйомки

Завершальний етап огляду місця події полягає у підведенні підсумків і оцінці всіх встановлених даних із метою перевірки того, чи всі завдання огляду виконані. З метою контролю рекомендується ще раз оглянути певні місця чи конкретні об'єкти. Це дає змогу ліквідувати виявлені недоліки, які згодом не можна буде виправити. Після оцінки отриманих результатів слідчий розпочинає їх фіксацію. На цьому етапі він: 1) складає протокол огляду місця події, плани, схеми; 2) в разі необхідності дає завдання провести дактилоскопіювання трупа та спрямувати його в морг; 3) упаковує вилучені з місця події об'єкти; 4) вживає заходів для збереження тих об'єктів, що мають доказове значення, але їх неможливо чи недоцільно вилучати з місця події; 5) ознайомлює зі змістом протоколу огляду його учасників і вживає заходів щодо вирішення заяв, які від них надійшли. **Залежно від того, які обставини встановлено під час огляду**

місця події, слідчий може вжити (або дати вказівку вжити) таких невідкладних попереджувальних заходів: 1) організувати загороджувальні й охоронні заходи (патрулювання, виставлення контрольних постів, посилення охорони) з метою попередження можливості вчинення нових кримінальних правопорушень; 2) встановити попереджувальні знаки, огороження чи оточення небезпечних зон (на дорогах, будівельних ділянках тощо); 3) усунути несправності, що можуть призвести до нещасних випадків (електропроводки, газових комунікацій, різних механізмів тощо); 4) встановити чи посилити захисні пристосування (замки, решітки), сигналізаційні та фіксувальні пристрої, освітлення тощо; 5) сповістити громадськість про можливу появу правопорушників і необхідність у зв'язку з цим вжиття заходів перестороги. З метою виявлення, фіксації та вилучення з місця події слідів кримінального правопорушення й інших речових доказів слідчий повинен використовувати різні прийоми та засоби криміналістичної техніки. **Найпоширенішими прийомами виявлення слідів та інших об'єктів є:** 1) огляд об'єктів в особливих умовах освітлення чи під зміненим кутом зору; 2) обкурювання об'єктів парами речовин, що мають властивості проявляти сліди; 3) обпилювання порошками чи змочування місць можливого розміщення слідів речовинами, які, змішуючись із речовиною сліду, роблять його видимим; 4) огляд об'єктів за допомогою різних оптичних приладів. **Серед прийомів фіксації слідів та інших речовин слід виокремити:** 1) фотографування; 2) відеозапис; 3) визначення розмірів об'єкта; 4) опис об'єкта в протоколі; 5) схематичне відображення об'єкта; 6) обробка об'єкта, на якому виявлено слід, з метою закріплення цього сліду та збереження його стану й ознак; 7) зняття копії (зліпка) зі сліду. **Вилучення слідів** з місця події проводиться шляхом вилучення предмета зі слідом чи тієї частини предмета, на якій він знаходиться; перенесення сліду на іншу поверхню (копіювання); вилучення речовини слід

Під час огляду місця події слідчий може виявити інсценування. **Інсценування кримінального правопорушення** – це умисні дії правопорушника, з метою штучного створення неправдивих матеріальних слідів кримінального правопорушення й хибного спрямування рішень та дій слідчого. Сутність інсценування полягає у створенні видимості однієї події замість іншої. Однак ті чи інші дії правопорушника неминуче суперечитимуть загальним зв'язкам між речами (об'єктами чи фактами). Версії щодо інсценування кримінального правопорушення можуть бути висунуті на підставі виявлення під час огляду негативних обставин – обставин, що суперечать уявленню про звичайний для подібної ситуації розвиток подій, тобто будь-які фактичні дані, котрі стосуються справи, які неможливо пояснити, з огляду на початкову інформацію. До негативних обставин, які можна виявити на місці події, насамперед належать:

1) окремі предмети (зокрема мікрооб'єкти), які за своїм призначенням чи місцезнаходженням не узгоджуються з обставинами механізму кримінального правопорушення

2) сліди-відображення взаємодії осіб (предметів), які своєю наявністю або, навпаки, відсутністю у конкретній обстановці не відповідають закономірностям учинення кримінального правопорушення. Також можливі випадки виявлення під час огляду місця події ознак приховування слідів кримінального правопорушення. Серед **способів такого приховування** можна виокремити: 1) маскування; 2) фальсифікацію; 3) приховування та знищення доказової інформації. Часто злочинці використовують їх у сукупності.

4. Орієнтування щодо особи, яка зникла з місця події.

Сліди **людини** - людина у злочинній діяльності є головним елементом взаємодії, вступаючи в різні форми зв'язків з суб'єктами злочину і матеріальним середовищем, використовує певні засоби для досягнення своєї мети.

Матеріальні сліди людини можна поділяти за об'єктом і предметом відображення на:

Сліди відображення:

- зовнішності;
- шкірного покриву;
- рук, ніг;
- ліктів;
- зубів;
- звуку голосу;
- навичок: письма, ходи, способів дії;

Сліди-речовини поділяються на дві групи:

- перша група: речовини-частки (крові, волосся, нігтів, шкіри, кісток, сперми тощо);
- друга група: речовини-виділення (потожирові, слини, запаху, сечі, калу, піхвової рідини, виділень з носа, блювотні маси)

Сліди біологічного походження несуть суттєву інформацію, яка може бути використана з метою розкриття, розслідування та попередження злочинів. До них відносяться сліди крові, сперми, слини, поту, волосся, тканини людського організму і т.п.

Для виявлення об'єктів біологічної природи використовуються оптичні прилади (лупи), освітлювальні прилади, переносні джерела ультрафіолетового випромінювання (висвітлювати якими сліди можна не більше п'яти секунд, оскільки ультрафіолетові промені руйнують ДНК крові, сперми), а також хімічні реактиви (гемофан, реактив Воскобойникова, люмінол, реагент «Фосфотест»).

Сліди біологічного походження фіксуються за допомогою їх опису в протоколі слідчої дії (наприклад, огляду місця події), а також фотографуються, замальовують і т.п.

При вилученні розглянутих слідів необхідно дотримуватись відповідних правил. Так, одяг та інші предмети зі слідами біологічного походження вилучають цілком. З громіздких предметів роблять зіскрібки (після попереднього висушування рідких речовин). З води, снігу сліди крові, сперми, сечі вилучають на марлю і висушують. Необхідно пам'ятати, що змиви таких слідів на марлю або інший матеріал з твердих об'єктів категорично забороняється. Волосся вилучають пінцетом.

У процесі експертного дослідження слідів біологічної природи вирішують ідентифікаційні та діагностичні задачі.

У процесі експертного дослідження слідів біологічної природи вирішують ідентифікаційні та діагностичні задачі.

Діагностичні завдання:

- чи є на представлених об'єктах сліди крові, сперми та інших виділень людини;
- чи є подані об'єкти волоссям людини;
- яка групова приналежність крові, сперми, волосся та ін.

Ідентифікаційні завдання:

- чи належать кров, сперма, волосся конкретній людині;
- чи наступила вагітність від підозрюваного у згвалтуванні та ін.

При розслідуванні злочинів широко використовується інформація, носіями якої є сліди зубів, нігтів, інших частин тіла людини, його одягу, оскільки в ході їх дослідження також можуть бути вирішені діагностичні та ідентифікаційні завдання, які б встановленню істини у кримінальній справі.

5. Алгоритм дій поліцейського на місці події.

Електронними доказами є інформація в електронній (цифровій) формі, що містить важливі для справи обставини. Це можуть бути електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео-та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних й інші дані в електронній формі.

Окрім самого визначення, законодавством встановлено місця збереження доказів (даних). Серед них: портативні пристрої (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), сервери, системи резервного копіювання, мережа Інтернет тощо.

Порядок подання та засвідчення електронних доказів

Електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії. Копію електронного доказу слід засвідчити електронним цифровим підписом, а також вказати наявність оригіналу такого доказу чи його місцезнаходження. Учасники справи мають право подавати електронні докази у паперових копіях з засвідченням таких копій відповідно до ДСТУ. Якщо подано копію (паперову копію) електронного доказу, суд може витребувати оригінал електронного доказу. Якщо оригінал електронного доказу не подано, а учасник справи або суд ставить під сумнів відповідність поданої копії (паперової копії) оригіналу, такий доказ не береться судом до уваги.

До подачі електронних доказів бажано здійснити фіксацію. Це можна зробити за допомогою експертів чи профільних установ, які надають послуги з проведення фіксації і дослідження змісту вебсторінок у мережі Інтернет. Фіксацію можна зробити і самостійно з використанням електронних сервісів, а також із залученням третіх осіб (свідків) та створення протоколу огляду доказів. На практиці я використовую декілька варіантів фіксації одного доказу.

Зафіксував електронні докази, зменшуються ризики при доказуванні у випадку знищення чи зміни електронного доказу.

Подавати до суду електронні докази рекомендую в електронній та паперовій копіях. Це полегшить процедуру огляду електронних доказів судом. Наприклад, інформацію з веб-сайту можна записати на диск, флеш-носій (веб-сторінки, посилання, фіксація), та окремо роздрукувати такі дані. Примірники доказів слід засвідчити ЕЦП та власним підписом, та залучити до матеріалів справи.

Окрему увагу слід звернути на порядок подання та надсилання доказів іншим учасникам справи. Суд може не взяти до увагу докази, які заздалегідь не надсилалися (не надавалися) іншим учасникам справи. Відповідні прецеденти були і в моїй практиці – докази були вишиті з матеріалів справи за клопотаннями, оскільки було порушено порядок подання доказів. Опоненти належним чином не обґрунтували підставу неподання доказів раніше, та докази не надсилалися іншим учасникам справи всупереч нормам процесуального законодавства.

Огляд електронних доказів – важлива стадія процесу. За результатом огляду доказів встановлюється наявність або відсутність обставин (фактів), на яких сторони будуть власні позиції.

Особливості електронних доказів породжують практичні питання огляду та фіксацій таких доказів. Наприклад: як правильно проводити огляд електронних доказів (на якому пристрої, учасники, порядок фіксації даних); чи потрібно складати протокол огляду або достатньо журналу та аудіо (відеозапису) судового засідання; у яких випадках слід залучати експерта; як проводити огляд, якщо у суду немає технічної можливості тощо.

Коли доказ зафіксовано й подано до суду, рекомендую узгодити процедурні та практичні питання огляду. Наприклад, чи є у суду доступ до мережі інтернет та можливість оглянути доказ, порядок фіксації огляду (протокол огляду, протокол засідання тощо). У деяких випадках може бути необхідність у

залученні експерта. Проте, у такому випадку можна провести експертні дослідження за власним запитом та за необхідності викликати експерта для надання пояснень у засіданні.

У наших справах проводили огляди електронних доказів як на обладнанні суду, так і на обладнаннях сторін. В деяких справах готувалися протоколи огляду доказів, в інших – ні. На мою думку, головною задачею адвоката є забезпечення належного огляду електронних доказів чи вчасне складання аргументованих заперечень щодо належності електронних доказів, їхнього залучення та/або огляду

6. Забезпечення збору та фіксації доказів в мережі Інтернет є наріжною проблемою захисту авторських прав, оскільки в цифровому середовищі обмін інформацією та використання творів відбувається набагато швидше, ніж в інших. З моменту порушення і до моменту судового розгляду інформація, що міститься на певній веб-сторінці, може бути неодноразово змінена чи взагалі така веб-сторінка перестане існувати.

Основною метою фіксації порушення авторських прав є отримання належних і допустимих доказів, які потім можуть бути використані в суді. Водночас нібито легко зрозуміле завдання допоки так і не знайшло належного розв'язання в Україні ані на рівні законодавчого регулювання, ані на рівні правозастосовної практики. Наприклад, законодавством не встановлений перелік способів фіксації змісту веб-сторінок в мережі Інтернет, не розв'язані інші питання.

Крім того, аналіз норм законодавства та наукових поглядів дає підстави запропонувати класифікацію способів фіксації змісту веб-сторінки в мережі Інтернет, що може становити користь у процесі правозастосування. Так, за особою, яка проводить фіксацію змісту сторінки в мережі Інтернет, може розрізнятися: фіксація, що проводиться самостійно правоволодільцем (чи його

представником); фіксація, яку здійснюють треті особи (нотаріуси, судові експерти, патентні повірені, постачальники посередницьких послуг); фіксація, яку здійснює суд.

У свою чергу за характером фіксації можуть використовуватися наступні способи фіксації: візуальні (за яких здійснюється лише візуальний огляд зображення, яке подається на екран пристрою виведення інформації) та технологічні.

До візуальних способів фіксації слід віднести:

- 1) Роздруківка веб-сторінки (Web-скріншот).
- 2) Фіксація особою контенту, що міститься на веб-сайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски, тощо).
- 3) Протокол огляду веб-сторінки нотаріусом.
- 4) Огляд доказів судом за їх місцезнаходженням.
- 5) Проведення відеозапису процесу дослідження будь-якою заінтересованою особою.
- 6) Проведення протоколу огляду веб-сайту адвокатом на підставі його професійного права на збирання відомостей про факти, що можуть бути використані як докази відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 20 ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

До технологічних способів фіксації (тобто таких, що приділяють увагу технічним аспектам функціонування веб-сторінок) слід віднести:

- 1) Довідки, отримані від провайдерів (log-файли).
- 2) Миттєва фіксація веб-сторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів.
- 3) Використання сервісу InternetArchive. WaybackMachine
- 4) Проведення експертного дослідження за експертизою 10.17 – дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів.

Візуальні способи фіксації:

- 1) Роздруківка веб-сторінки (Web-скріншот)

2) Фіксація особою контенту, що міститься на веб-сайті, шляхом його збереження на відповідних носіях (CD, DVD, магнітні диски, тощо)

3) Протокол огляду веб-сторінки нотаріусом.

4) Огляд доказів судом за їх місцезнаходженням

До **технологічних способів фіксації** (тобто таких, що приділяють увагу технічним аспектам функціонування веб-сторінок) слід віднести:

1) Довідки, отримані від провайдерів (log-файли).

2) Миттєва фіксація веб-сторінок за допомогою приватних онлайн-сервісів..

3) Використання сервісу InternetArchive. WaybackMachine [6], який здійснює фіксацію змісту окремих веб-сторінок як в автономному режимі, так і на вимогу користувача..

4) Проведення експертного дослідження за експертизою 10.17 – дослідження телекомунікаційних систем (обладнання) та засобів.

При проведенні експертного дослідження у сфері телекомунікацій проводяться наступні дії: перевірка доменного імені (експерт встановлює, чи існує web-сайт із відповідним доменним ім'ям в мережі Інтернет на дату проведення дослідження та чи коректно здійснюється з'єднання з ним); фіксація редиректу на інше доменне ім'я (якщо таке має місце); фіксація даних, отриманих за допомогою сервісу WHOIS (експерт встановлює дані про дату реєстрації доменного імені, дату внесення останніх змін, про адміністратора домену); визначення IP-адреси, якій відповідає доменне ім'я; фіксація даних про компанію, що надає послуги хостингу для даного доменного імені; перевірка коректності відображення вмісту web-сайту; відображення головної сторінки; переходи на сторінки, на яких розміщені об'єкти інтелектуальної власності чи інформація, що мають значення для дослідження, та їх фіксація; фіксація аудіо, відео або текстових файлів, розміщених на web-сайті, що мають значення для дослідження (такого роду дослідження вкрай актуальні при порушенні

авторських прав в мережі Інтернет); фіксація всього web-сайту, якщо це необхідно. Крім того, при проведенні даного експертного дослідження відбувається дослідження вихідного коду/тексту веб-сайту.

Наголосимо, що авторські права порушує не саме існування веб-сторінки, а розміщення в мережі Інтернет окремого твору (творів) у цифровій формі. Такі твори можуть і не розміщуватися безпосередньо на досліджуваних веб-сторінках, а розміщуватися, наприклад, у складі веб-банерів таргетингової реклами.

Візуальні способи фіксації не включають огляд вихідного коду веб-сторінки, що вкрай важливо для визначення, на якому саме веб-сайті відбувається використання твору (у випадках хотлінкінгу, фреймінгу та використання спеціалізованих тегів інтернет-розмітки

ВСТУП

Кримінальний процесуальний кодекс України як одну із слідчих (розшукових) дій виокремлює огляд (ст. 237 КПК), який проводиться з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення злочину (кримінального правопорушення).

Одним із видів цієї слідчої (розшукової) дії є огляд місця події, результати проведення якого були і залишаються виключно важливими для розслідування того чи іншого злочину (кримінального правопорушення) вцілому. До того ж огляд місця події у невідкладних випадках може проводитись до внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань, що автоматично відносить її до категорії невідкладних і першочергових слідчих (розшукових) дій.

Скруппульозне проведення огляду і відповідності з розробленими криміналістичною наукою рекомендаціями є основою для успішного розслідування злочину (кримінального правопорушення). Загальну мету проведення огляду місця події можна назвати моделювання механізму вчиненого злочину, пошук залишених слідів, які в свою чергу можуть вказувати на злочинця і тим самим закласти основу успішного його встановлення та пошуку.

1. Поняття місця події.

Кожний злочин залишає в навколишньому середовищі певні сліди. Вони є носіями інформації, на основі якої можна встановити обставини злочину і осіб, що його скоїли.

Слід – це завжди наслідок, результат певної дії чи події.

Злочин (в інформативному просторово-структурному значенні) – це завжди взаємодія, що викликає утворення відповідних відображень цієї взаємодії у середині чи на поверхні певних об'єктів.

Сліди злочину – це будь-які зміни навколишнього середовища, пов'язаного з учиненням злочину, у вигляді утворених матеріальних та ідеальних відображень цієї події.

Сліди можуть бути різноманітними:

- ✓ порушення обстановки,
- ✓ сліди рук, ніг, запаху,
- ✓ волосся, волокна,
- ✓ частинки шкіряного покриття,
- ✓ кров, біологічні рідини людського походження,
- ✓ залишені на місці події знаряддя злочину,
- ✓ сліди запаху,
- ✓ речі та предмети, що належать злочинцю, тощо.

У криміналістиці сліди злочину розрізняють на:

- матеріальні сліди злочину;
- ідеальні (нематеріальні) сліди злочину.

Матеріальні – "відбитки" події на будь-яких матеріальних об'єктах: предметах, документах, тілі потерпілого і т. д.

Ідеальні сліди - це відбитки події у свідомості, пам'яті злочинця, потерпілого, свідків та інших людей.

Сліди злочину мають вирішальне значення для встановлення механізму вчинення злочину, а також для з'ясування причетності до нього окремих осіб. Саме тому сліди злочину відіграють особливу роль, адже їх цінність зумовлена **залежністю між** злочином і його відбиттям – слідоутворенням. Тому вміле виявлення, вилучення та їх вивчення є прямим шляхом, який сприяє розв'язанню низки завдань.

Розслідування майже кожного злочину починається з детального дослідження місця події, яке на первинному етапі є єдиним джерелом відомостей (фактичних даних) про подію, що відбулася, про осіб, що її вчинили. І від того, наскільки якісно воно проведено, нерідко залежить успіх розслідування злочину і встановлення істини.

Місце події – це територія або приміщення, в межах якого виявлені сліди вчиненого злочину (викрадене майно, труп, захована злочинцем зброя). Сам злочин при цьому міг бути вчинений в іншому місці, тому важливо розрізняти такі поняття як *місце злочину* та *місце події*.

2. Місце виявлення та місце вчинення злочину. Класифікації слідчого огляду.

Місце вчинення злочину – це територія або приміщення, де безпосередньо було вчинено злочин, хоча сліди цього злочину можуть бути виявлені в іншому місці чи в інших місцях.

Таким чином, ми повинні розмежовувати ряд понять: *місце події*, *місце вчинення злочину* та *місце виявлення злочину*.

Розмежувати зазначені поняття, можливо при проведенні такої слідчої (розшукової) дії, як *огляд* (ст. 237 КПК України).

Слідчий огляд спрямовується на безпосередній пошук, знаходження, виявлення і попереднє дослідження об'єктів, які мають значення для кримінального провадження, їх ознак, властивостей, стану, взаємного розташування.

Найпоширенішими підставами **класифікації слідчого огляду** є:

1) **за об'єктами огляду** – огляд місця події; трупу людини на місці його виявлення; трупу людини на місці ексгумації; місцевості; приміщення; речей; документів, тощо;

2) **за послідовністю проведення(за часом)**: початковий – це перший огляд даного об'єкта; повторний – якщо при основному огляді були допущені помилки, які призвели до неодержання всієї інформації про обстановку події, сліди.

3) **за об'ємом**: основний – проводиться після отримання повідомлення про подію; додатковий – якщо після проведення основного огляду була отримана інформація про конкретні обставини, сліди, які не могли (об'єктивно, як правило) бути досліджені при первинному огляді.

4) **за суб'єктами проведення** – проведений слідчим, прокурором, оперативним працівником (за дорученням слідчого, прокурора – ст. 41 КПК України), суд – під час судового розгляду;

5) **залежно від участі спеціаліста**: простий – може проводити слідчо-оперативна група (СОГ) у неповному складі (один співробітник), не бере участі спеціаліст-криміналіст; кваліфікований – проводиться за повним складом СОГ, за участю фахівця тієї чи іншої галузі (використовує сучасні методи і засоби виявлення, фіксації, вилучення слідів та інших об'єктів).

При визначенні процесуальних видів слідчого огляду, слід керуватися положеннями КПК України.

КПК України регламентує наступні види слідчого огляду:

- 1) місця події (ч. 3 ст. 214 КПК);
- 2) місцевості, приміщення, речей і документів (ст. 237 КПК);
- 3) огляд трупа (ст. ст. 238, 239 КПК);
- 4) огляд тіла живої людини (освідування особи) (ст. 241 КПК).

3. Слідчий огляд, завдання та основні тактичні положення.

З метою забезпечення належної охорони місця події та збереження слідів злочину необхідно визначити основні завдання, які вирішуються за під час огляду.

Завдання огляду місця події полягають у вилученні слідів злочину та інших речових доказів, з'ясуванні обстановки, а також інших обставин, що мають значення для провадження.

Залежно від конкретної ситуації, під час огляду місця події можна також встановити джерела додаткових відомостей про подію злочину, з'ясувати, які сліди можуть залишитися на одязі та тілі осіб, які брали в ньому участь, встановити обставини, що сприяли події злочину, і визначити характер оперативно-розшукових заходів, які слід проводити, враховуючи одержані під час огляду місця події фактичні дані.

Завдання огляду місця події:

- безпосереднє вивчення слідчим обстановки місця події для з'ясування характеру й обставин події;
- виявлення, збирання, закріплення, попереднє дослідження, оцінка слідів і речових доказів;
- одержання інформації для висування та перевірки версій щодо події, яка розслідується;

– одержання даних для організації оперативно-розшукових заходів та використання допомоги громадськості, переслідування злочинця, встановлення особистості злочинця, мотивів вчинення злочину;

– виявлення причин і умов, які сприяли чи полегшили вчинення злочину.

Конкретні завдання огляду місця події залежать від методики розслідування певного виду злочинів.

До **загальних тактичних положень** огляду місця події відносяться:

а) *своєчасність проведення*, тобто проведення його відразу ж, як тільки виникне необхідність;

б) *невідкладність*: закон дозволяє при потребі проводити огляд місця події до внесення відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань;

в) *об'єктивність*, тобто дослідження та фіксація усього виявленого при огляді в тому вигляді, **в якому це було насправді**. Усе виявлене слід описувати в протоколі огляду послідовно, не віддаючи переваги ні одній з версій, які перевіряються;

г) *повнота* досягається широким використанням науково-технічних прийомів та засобів збирання доказів. Слідчий повинний володіти знаннями з криміналістики, знанням механізму утворення слідів. Повноту огляду забезпечують також спостережливість, уважність і терпіння слідчого;

д) *активність* огляду забезпечується тим, що слідчий проводить його відповідно до свого службового становища, незалежно від спонукань зацікавлених осіб. Він виявляє творчу ініціативу, наполегливість та завзятість, цілеспрямованість у визначенні задач огляду;

е) *методичність та послідовність* огляду полягає в правильній організації і плановірності проведення огляду, врахуванні специфіки об'єктів, які оглядаються, застосуванні найбільш ефективних прийомів та засобів. Послідовність забезпечує суворо визначений порядок дій при огляді;

є) *єдине керівництво оглядом*. Це означає, що всі учасники огляду працюють під керівництвом слідчого (прокурора), який є організатором усього комплексу робіт, в результаті яких будується мисленнєва модель події.

Об'єкти та стадії огляду

Значення слідчого огляду в процесі розслідування злочинів дуже велике. Під час його проведення виявляється і попередньо досліджується значна кількість важливих слідів злочину та злочинця (об'єктів огляду).

Об'єкти огляду – це різноманітні речі матеріального світу, обстановка (наслідки) вчинення злочину, сліди злочину і злочинця, інші сліди (сліди-відбитки, сліди-предмети і сліди-речовини), предмети, документи, тощо.

Об'єктами огляду на місці події є:

- а) саме місце події (місцевість або приміщення);
- б) місцевість або приміщення поза місцем події;
- в) живі особи;
- г) предмети (знаряддя та сліди злочину, злочинця);
- д) труп;
- є) документи;
- ж) тварини та їх трупи;
- з) транспортні засоби.

Огляд місця події складається з декількох **етапів**:

- 1) підготовчого;
- 2) робочого;
- 3) заключного.

В процесі огляду застосовуються різні **методи**:

При **концентричному методі** огляд ведеться по спіралі від периферії до центра, при цьому центр може бути не визначений (сліди боротьби, сліди крові в декількох місцях, предмети розкидані).

Ексцентричний метод полягає в тому, що огляд може починатися по спіралі від центра місця події до його периферії.

Розбивка на квадрати – вся розглянута місцевість поділяється (подумки або відзначається спеціальними номерками) на квадрати і кожен квадрат оглядається послідовно (коли немає вираженого центру).

Лінійний (фронтальний) – рухи відбуваються від кордону до кордону зліва направо, вгору і вниз. Транспортні магістралі, береги річок та озер оглядаються лінійним способом – вздовж дороги із захопленням узбіч.

Вузловий (квадратний) метод під вузлом розуміють ту частину обстановки, на якій зосереджені найбільш істотні сліди та інші речові докази. Це може бути труп з навколишнім оточенням і слідами, місце проникнення в схованку, квартиру, зламаний сейф, тощо.

4. Орієнтування щодо особи, яка зникла з місця події.

Зовнішній вигляд (зовнішність) людини здавна використовують під час розшуку злочинців та їх упізнання. Кожна людина володіє такими ознаками і рисами зовнішності, які в сукупності відрізняють її від інших людей. Зовнішність людини залишається відносно незмінною протягом усього її життя. Ознаки, які характеризують зовнішню будову людини, називаються ознаками зовнішності. У кожної людини зовнішній вигляд суто індивідуальний і має здатність відображатися в матеріальних слідах та у пам'яті людини у вигляді уявних образів.

Зовнішність людини – це сукупність її зовнішніх даних, що сприймаються за допомогою зорової пам'яті. Зовнішність людини характеризується анатомічними та функціональними ознаками, прикметами одягу й іншими предметами, що уможливають описати і ототожнити конкретну особу.

В процесі розкриття і розслідування злочинів одним з найбільш складних завдань є опис зовнішніх ознак особи, яка зникла з місця події **і встановлення її особистості.**

Ознаки зовнішнього вигляду людини мають бути належним чином описані і зафіксовані, що забезпечує можливість їх успішного використання в процесі розв'язання завдань кримінального судочинства.

Опис – словесний (вербальний) виклад ознак зовнішнього вигляду людини в процесуальних і не процесуальних документах, що може бути довільним і впорядкованим.

Основою опису зовнішніх ознак людини є положення про відносну незмінність, індивідуальність поєднання багатьох ознак, що характеризують особливості будови тіла людини та її функціональні характеристики, а також їх достовірне відображення. Неможливо знайти двох абсолютно однакових людей. Хоча зовнішній вигляд людини постійно змінюється, доцільно зазначити, що у кожен певний період життя сукупність ознак її зовнішності неповторювана.

Головними принципами здійснення опису зовнішності людини є **повнота і системність (послідовність) опису.** *Принцип повноти* полягає в докладному описі зовнішньої анатомії, функціональних ознак (наприклад, постава, хода, жестикуляція, міміка, мовлення, манера поведінки) і одягу. *Принцип систематичності* означає:

- 1) певну черговість опису окремих груп зовнішніх ознак;
- 2) послідовність опису кожної групи зовнішніх ознак за правилом «від загального — до окремого», «зверху донизу» .

У зовнішньому вигляді людини спочатку виділяються загально фізичні властивості, такі як стать, вік, національна приналежність, а потім статура – тулуб і кінцівки, голова та окремі її частини; функціональні ознаки; одяг і особливі прикмети.

Всі ознаки зовнішності поділяють на групи:

- **анатомічні** (статичні) ознаки — особливості зовнішньої будови тіла та скелета людини, ці ознаки відносно сталі, тому відіграють важливу роль у процесі впізнання та ототожнення особи, до них відносять: зріст, статуру, форму голови, риси обличчя (лоба, брів, носа, губ, рота), вид і колір волосся тощо);

- **функціональні** (динамічні) ознаки є загальними вони характеризують людину як живу динамічну систему і виявляються зовнішньо. До даних ознак належать хода, постава, жестикуляція, міміка, жести, мова, голос, звички, манера поведінки тощо;

- **супутні ознаки** — це предмети одягу, що перебувають у постійному користуванні особи в момент її відображення (куртка, піджак, брюки, плаття, головний убір, взуття), а також носильні речі (портфель, дипломат, парасолька, сумка, годинник, окуляри, сережки, каблучки, запальнички, слухові апарати тощо). Ці ознаки також індивідуалізують зовнішній вигляд особи, але їх ідентифікаційна значущість не така суттєва, бо їх можна змінити;

- **особливі** – це особливості зовнішності, що рідко зустрічаються й різко вирізняють одну людину з-поміж інших через їх неповторність і незвичність. До них належать: невідповідності розміру окремих частин тіла (рук, ніг, голови, носа, вух тощо); кольорові аномалії, тілесні нарости, шрами, татуювання, викривлення хребта, горб, родимки, бородавки, особливості ходи, жестикуляції, мови, голосу тощо.

Для повноти опису зовнішності людини відпрацьована певна *послідовність* його проведення, яка полягає у наступному:

1. **Фіксуються ознаки, що характеризують загально фізичні елементи зовнішності:** стать (чоловіча, жіноча), вік (при відсутності достовірних даних вік вказується приблизно ("на вид 40-45 років"), расовий тип (кожна людина в залежності від своєї расової або національної належності може відноситись до таких антропологічних типів: європейський; монгольський; кавказький; негроїдний тип), зріст (для чоловіків: низький – до 160 см, середній – до 170 см,

високий – до 180 см; для жінок ці параметри зменшені на 5–10 см), статура (худорлява, середня; повна; кремезна; сутула; атлетична).

2. Вказуються анатомічні ознаки окремих областей тіла й елементів, починаючи від загального до окремого. Наприклад, спочатку фігура в цілому, голова в цілому, волосся, обличчя в цілому, чоло, брови, очі, ніс, рот, губи, зуби і так далі.

- При характеристиці анатомічних даних використовуються такі показники, як розміри, контури (форма), положення, колір.

- Розміри вказуються зазвичай не в абсолютних цифрах, а щодо інших частин (деталей) тіла і передаються через такі поняття, як: малий, середній, великий; низький, середній, високий; довгий, середній, короткий; вузький, середній, широкий; глибокий, середній, дрібний; товстий, середній, тонкий.

- Контур описується за подібністю з геометричними фігурами, а форма – щодо форм поверхні (або за аналогією з загальновідомими предметами).

- Положення визначається щодо вертикальних і горизонтальних площин тіла (горизонтальне, похиле, скошене усередину тощо), по взаємному положенню (злите, роздільне), а також відносно сторін людини (попереду, зверху) та інших елементів (наприклад, виступання верхньої губи щодо нижньої).

- Колір указується при опису шкіри (дуже червона, жовта, синювато-червоний ніс), волосся (чорні, темно-русяві, світло-русяві, біляві, руді, сиві), очей (чорні, карі, сірі), родимих плям тощо. Найбільш точно кольори цих елементів можна визначити за допомогою спеціальних колекцій, що використовуються в практиці косметологів, перукарів, антропологів.

3. Описуються функціональні (динамічні) ознаки: (постава, хода, жестикуляція, міміка, голос, мова, манера поведінки, загальне враження, звички).

Постава – це звичне положення голови, грудей, плечей, тулуба людини (пряма, сутула).

Статура за положенням тулубу буває напруженою, підтягнутою, вільною, розпущеною. Особливості статури проявляються також у звичному положенні голови (підтримується прямо, відкинута назад, витягнута вперед, схилена набік вправо або вліво).

Хода визначається через ознаки ходьби (темп ходи, особливості, положення рук і тулуба при ходьбі). Ходить в розвалку; з палицею; кульгає; клишоногий; човгає ногами і т. д. .

Жестикуляція – це комплекс рухів, що супроводжують вимову та посилюють її виразність. Розрізняють за характером рухів, змістом та ступенем виразності: жвава, стримана, тощо.

Міміка – це сукупність рухів мускулатури особи, що відображає її психічний стан. Буває маловиразною, дуже виразною, що проявляється в піднятті брів, закусуванні губи, мружиться; кривить рот; смикається щока; смикається око; смикається голова і т.д.

Голос визначається за його силою (слабкий, середній, сильний), чистотою (глухий, дзвінкий, хриплий) тощо.

Мова може бути повільною, швидкою, спокійною, збудженою, розбірливою та нерозбірливою. Також слід фіксувати дефекти мови, такі як: невиразна, гаркавість, шепелявість, гнусавість, заїкається, вживає характерні слова, наявність діалекту, глухонімиї.

Справляє враження: спортсмена; інтелігента; відповідального працівника; кримінального елемента; алкоголіка; хворого; бродяги; повії; студента і т.п.

Манера поведінки виражається в особливостях виконання певних дій (скромний; розпущений; мовчазний; агресивний; жорстокий; запальний; легко входить в довіру; смів; обережний; боягузливий і т.д.).

Звички – тримати руки по швах, в кишенях, за спиною, за бортом одягу; класти ногу на ногу, а гризти нігті; спльовувати і т.д.

4. Зазначаються відомості про супутні ознаки: одяг, взуття, прикраси (кільця, браслети, намиста, сережки) наручні й кишенькові годинники, мундштуки, запальнички, парасольки, тростина. Дані ознаки можуть краще сприйматися й зберігатися в пам'яті ніж анатомічні ознаки зовнішності людини при відсутності "особливих прикмет". При описі одягу та інших особистих носильних предметів зазначаються їх виробничі характеристики (назва, вид, форму, фасон, крій, колір), ознаки експлуатації (ступінь зносу, сліди ремонту), особливості (латки, плями, розриви, тощо). Описуються прикмети особистих предметів (годинників, окулярів, каблучок, сережок, кулонів, тощо).

5. За наявності вказуються особливі прикмети.

Велике значення для ототожнення людини мають особливі прикмети – особливості зовнішності, що рідко зустрічаються й різко вирізняють одну людину з-поміж інших через їх неповторність і незвичність. Це рідкісні ознаки зовнішності, що виникають як аномалії і можуть бути анатомічними і функціональними, вродженими і набутими. Опис таких прикмет має бути докладним із зазначенням виду, місця розташування, форми, розмірів, кольору, ступеню виразності, для татуювань – їх зміст і професійність виконання

До анатомічних особливих прикмет відносяться:

- невідповідність за розмірами частин тіла (наприклад, укороченість кінцівок),
- сліди віспи,
- кольорові аномалії,
- тілесні нарости,
- викривлення хребта, горб,
- родимі плями,
- бородавки,
- шрами, татуювання тощо.

До *функціональних* – різкі відхилення від нормальних положень і рухів окремих частин тіла людини:

- манера тримати голову сильно закинutoю назад або сильно опущеною,
- особливості ходи,
- тик,
- кульгавість,
- розмахування при ходьбі тільки однією рукою,
- дефекти вимови, тощо.

Орієнтування щодо особи

Анатомічні (загально фізичні) ознаки	• <i>стать</i> (чоловіча, жіноча); • <i>вік</i>(при відсутності достовірних даних вік вказується приблизно ("на вид 40-45 років"); • <i>расовий тип</i> (європейський; монгольський; кавказький; негроїдний тип тощо); • <i>зріст</i>(для чоловіків: низький – до 160 см, середній – до 170 см, високий – до 180 см; для жінок ці параметри зменшені на 5–10 см); • <i>статура</i>(худорлява, середня; повна; кремезна; сутула; атлетична).
Функціональні ознаки	• <i>постава</i> (пряма, сутула), за положенням тулуба; • <i>статура</i>(напружена, підтягнута, вільна, розпущена); • <i>хода</i>(темп ходи, особливості, положення рук і тулуба при ходьбі, ходить в розвалку, з палицею, кульгає, клишоногий, човгає ногами; • <i>жестикуляція</i> (жвава, стримана); • <i>міміка</i>(маловиразна, дуже виразна, що проявляється в піднятті брів, закушуванні губи, мружиться, кривить рот, смикається щока, смикається око, смикається голова); • <i>голос</i>(силою – слабкий, середній, сильний; <i>чистотою</i> – глухий, дзвінкий, хриплий; • <i>мова</i>(повільна, швидка, спокійна, збуджена, розбірлива, нерозбірлива; наявність діалекту, невиразна, гаркавість, шепелявість, гнусавість, заїкається, вживає характерні слова, наявність діалекту, глухонімий); • <i>манера поведінки</i> (скромний, розпущений, мовчазний, агресивний, жорстокий, запальний, легко входить в довіру, смів, обережний, боягузливий).

	• справляє враження: спортсмена, інтелігента, відповідального працівника, кримінального елемента, <u>алкоголіка</u>, хворого, бродяги, повії, <u>студента</u> і т.п; • звички – тримати руки по швах, в кишенях, за спиною, за бортом одягу; класти ногу на ногу, а гризти нігті; спльовувати і т.д
Супутні ознаки	• одяг, взуття: 1. його виробничі характеристики (назва, вид, форма, фасон, крій, колір), 2. ознаки експлуатації (ступінь зносу, сліди ремонту), 3. особливості (латки, плями, розриви тощо); • особисті предмети (годинник, окуляри, каблучки, сережки, кулони, тростина, парасоля, тощо).
Особливі прикмети	• до анатомічних особливих прикмет відносяться: невідповідність за розмірами частин тіла (наприклад, укороченість кінцівок), сліди віспи, кольорові аномалії, тілесні нарости, викривлення хребта, горб, родимі плями, бородавки, шрами, тощо • до функціональних: татуювання, різкі відхилення від нормальних положень і рухів окремих частин тіла людини: манера тримати голову сильно закинutoю назад або сильно опущеною, особливості ходи, тик, кульгавість, розмахування при ходьбі тільки однією рукою, дефекти вимови, тощо.

5. Алгоритм дій поліцейського на місці події.

Кримінальний процесуальний кодекс України покладає проведення огляду місця події на слідчого або прокурора (ст. 237). Допомогу та сприяння їм здійснюють: спеціаліст-криміналіст, оперативні працівники, дільничний інспектор.

Послідовність дій поліцейського в різних ситуаціях, які виникають при отриманні інформації про правопорушення.

Інформація про вчинене правопорушення чи будь-яку подію поліцейському може надходити у вигляді:

- отриманого повідомлення про подію від громадян;

- отриманого повідомлення про подію від чергового;
- виявлення факту вчинення правопорушення особисто поліцейським.

При отриманні повідомлення від громадян про подію **поліцейському** необхідно:

1. Записати відомості про заявника (прізвище, ім'я, по батькові, місце реєстрації та місце фактичного проживання, місце роботи, контактний телефон, а також уточнити інформацію про подію (місце, час, вид злочину, спосіб його вчинення, об'єкт злочинного посягання, кількість злочинців, їх прикмети).

2. Доповісти керівнику або відповідальному черговому по органу внутрішніх справ про подію.

3. Терміново прибути на місце події, записати час і дату прибуття.

4. До прибуття слідчо-оперативної групи при вчиненні **злочину проти особи** співробітник поліції зобов'язаний:

- надати допомогу постраждалому;
- забезпечити попередження можливих наслідків події;
- організувати силами НП або/та громадськості переслідування та затримання злочинця по «гарячих слідах», використовуючи при цьому відомості про його прикмети;

- вжити заходів щодо збереження недоторканості обстановки місця події.

При вчиненні **майнового злочину** поліцейський зобов'язаний:

- видалити всіх сторонніх осіб;
- забезпечити охорону місця події;
- організувати переслідування та затримання злочинців по «гарячих слідах» (за наявності відомостей про прикмети злочинців, які зникли з місця події).

Якщо на місці події є труп, забороняється змінювати його положення до прибуття слідчо-оперативної групи.

У випадку якщо поліцейський не впевнений в правомірності дій, які він має намір провести для охорони місця події, краще порадитись з безпосереднім керівником.

До *невідкладних дій* відноситься також виявлення можливих очевидців злочину, проведення їх початкового опитування з метою виявлення даних про злочинців. Необхідно зафіксувати відомості про очевидців (прізвище, ім'я, по батькові, місце проживання, контактний телефон) з метою подальшого виклику їх як свідків.

З метою збереження недоторканості обстановки місця події необхідно визначити його безпосередні кордони, забезпечити огороження та охорону, не допустити доступ до нього всіх без виключення осіб. У випадку коли місцем події є приміщення, то охорона, в основному, полягає у блокуванні входів та виходів. Коли це відкрита місцевість (вулиця, сквер, тощо), то для огороження ділянки, яка підлягає огляду, використовують підручні засоби: мотузку, порожні ящики тари, дошки, палки, гілля дерев, тощо. Доцільно на таких огороженнях прикріпити листки паперу з відмітками про заборону доступу.

У випадках виявлення слідів або будь-яких предметів, які можуть стосуватися події, вживаються заходи до їх збереження. **Пріоритет надається крихким, ламким предметам чи таким, які мають здатність швидко псуватись.** З цією метою можливе використання ящиків, відер, фанери та інших предметів, при цьому за розмірами вони повинні бути більшими за сліди та предмети, які ними накриваються. Не рекомендується використовувати тару з-під хімічних речовин, коробки з-під цигарок, мила, парфумерних виробів, оскільки це може ускладнити подальшу роботу з запаховими слідами.

На місці події КАТЕГОРИЧНО забороняється курити, їсти, пити, а також залишати буд-які особисті предмети чи сліди.

З метою надання допомоги щодо охорони місця події можуть залучатися двірники, працівники охорони на підприємствах, представники громадськості. З ними необхідно провести інструктаж щодо недопущення на охоронювану територію будь-яких сторонніх осіб без відповідного дозволу.

Черговий або керівник огляду до свого приїзду може доручити поліцейському підібрати *понятих*. Як *понятих* зазвичай запрошують осіб, які проживають або працюють поблизу місця події, представників ЖЕКу, двірників, тощо.

*Не рекомендується запрошувати як *понятих*:*

- неповнолітніх осіб;
- осіб з фізичними вадами, які можуть перешкоджати виконанню ними обов'язків *понятих* (з вадами зору, слуху, глухонімих);
- осіб, не придатних для виконання обов'язків *понятих* через свої психічні якості;
- малограмотних;
- осіб, які відбувають покарання, раніше засуджених осіб, а також осіб, звільнених з місць позбавлення волі;
- зацікавлених осіб;
- працівників поліції та органів внутрішніх справ.

По прибуттю слідчо-оперативної групи співробітник поліції повідомляє керівнику огляду про:

- вжиті ним заходи щодо збереження обстановки події та слідів;
- виявлених свідках-очевидцях;
- місцезнаходженні потерпілого (із зазначенням номеру бригади швидкої допомоги і закладу, до якого доставили останнього);
- допомагає зорієнтуватися на місці події;
- знайомить з особливостями території, приміщення, які будуть оглядатися;

- повідомляє отриману від свідків-очевидців та інших осіб попередню інформацію про обставини вчиненого злочину;
- повідомляє інформацію про роботу об'єкта (магазин, підприємство, тощо), на якому вчинено злочин, систему сигналізації, порядок охорони.

Не варто розголошувати стороннім особам відомості стосовно злочинця до прибуття слідчого.

У ході огляду місця події, проведеного слідчо-оперативною групою, поліцейський:

- продовжує забезпечувати охорону місця події;
- робить помітки про особливості освітлення місця події (штучне, природне);
- робить записи про обставини, які можуть з часом помінятися;
- допомагає в огляді території, прилеглої до місця події, у виявленні шляхів підходу і відходу злочинців, місць можливого укриття викраденого, розшуку викрадених речей, знарядь злочину;
- надає допомогу у відшуванні та підготовці матеріалу для пакування та вилучення речових доказів;
- продовжує виявляти осіб, які можуть бути свідками-очевидцями злочину, проводячи поквартирні, подвірні обходи прилеглої до місця події території;
- спостерігає за поведінкою окремих осіб (відомі випадки, коли злочинці або їх співучасники залишалися недалеко від місця події і спостерігали за роботою слідчо-оперативної групи);
- допомагає скласти план або схему місця події (іноді провести дактилоскопування потерпілих);
- виконує інші необхідні завдання керівника огляду (слідчого, прокурора): бере участь у затриманні злочинців по «гарячих слідах».

Варто пам'ятати, що при огляді місця події слід використовувати засоби особистого захисту (рукавички, сітку для волосся, спецодяг і спецвзуття).

6. Визначення меж місця події. Заходи з охорони місця події від доступу сторонніх осіб.

З метою збереження недоторканості обстановки місця події важливо правильно встановити межі проведення майбутнього огляду та вжити заходів щодо недопущення сторонніх осіб.

Як правило, **межі огляду місця події** охоплюють певну ділянку місцевості або приміщення, де безпосередньо відбулася подія та внаслідок чого можливе виявлення слідів, предметів і мікрооб'єктів, пов'язаних з нею. Така територія огорожується спеціальною стрічкою (у необхідних випадках по периметру огорожі додатково можливо задіяти охоронців).

Межі огляду місця події охоплюють:

- місце, де відбулася подія, і внаслідок цього можливе виявлення слідів або предметів, пов'язаних з ним;
- приміщення або ділянка місцевості, де злочинець міг знаходитися безпосередньо перед вчиненням злочину (місце засідки, де злочинець чекав жертву)
- шляхи підходу злочинця до місця події та шляхи його відходу;
- інші приміщення та ділянки місцевості, де можуть знаходитися сліди і предмети, що мають відношення до події.

При **виявленні крадіжки з квартири**, вчиненої шляхом злому дверей або підбору ключів, межі огляду охоплюють: сходовий майданчик перед цією квартирою. Якщо квартира розташована на першому поверсі, то огляду підлягає і ділянка місцевості перед вікнами квартири.

Якщо **крадіжка здійснена з окремого будинку**, то межі огляду охоплюють ділянку, на якій він розташований безпосередньо, ділянку примикаючої до нього будівлі, а також найближчі відрізки шляхів підходу і відходу.

Межі місця події, як правило, визначаються таким чином, щоб на загородженій території знаходилися всі об'єкти, що мають значення для розкриття злочину. В подальшому такі об'єкти позначаються яскравими для зорового сприйняття підручними покажчиками і знаками.

У випадках відсутності спеціальної стрічки можливо застосування інших підручних засобів, які слугували би відповідним сигналом про те, що доступ до території, місцевості, ділянки, приміщення - обмежений.

Крім того, з метою збереження обстановки та слідів злочину, необхідно з місця події видалити всіх громадян (в тому числі і потерпілих) на таку відстань, яка унеможливила би знищення або пошкодження слідів.

Швидке розкриття злочинів, виявлення осіб, які його вчинили та встановлення істини залежить від вивчення слідів, що залишаються на місці вчинення злочину. Досліджуючи виявлені та вилучені сліди, можна встановити низку факторів, які мають важливе значення, наприклад, встановити знаряддя злочину, отримати відомості про злочинця, визначити механізм злочинної події.

Сліди та їх види.

Слід - це зміна/виникнення, відображення, зникнення обстановки на місці події.

За слідами можна встановити:

- 1) індивідуальну тотожність об'єкта, яким утворений слід (ідентифікувати об'єкт);
- 2) групову належність об'єктів (тип, клас, рід, вид, різновид);
- 3) механізм і умови виникнення слідів, слідоутворення (вид сліду, напрямок і кут взаємодії об'єктів тощо);

4) окремі обставини злочинної події (спосіб проникнення у житло, кількість учасників події, їх анатомо-фізіологічні особливості, напрямок пересування злочинців, використання транспортних засобів, орієнтовно час вчинення злочину та ін.)

Таким чином, одним із важливих завдань поліцейського після отримання повідомлення про вчинений злочин є забезпечення збереження слідів та охорона місця події.

Заходи, спрямовані на забезпечення охорони місця події, насамперед проводяться для збереження слідової інформації, яка в подальшому може бути використана у процесі розслідування в якості доказу.

Особливу увагу, під час забезпечення охорони місця події, необхідно звернути та забезпечити збереження таких слідів:

- знаряддя злочину;
- відбитки пальців;
- сліди взуття;
- сліди коліс;
- сліди крові;
- обривки одягу;
- осколки;
- недопалки, сірники.

Механізм слідоутворення – це результат впливу одного об'єкта (слідоутворюючого) на інший (слідосприймаючий). Повнота і точність відображення залежить від фізичних властивостей обох об'єктів (пластичності, структури слідосприймаючого об'єкта), сили, напряму взаємодії. Відображення в сліді зовнішньої будови завжди зворотне (протилежне), дзеркальне (також його визначають як негативне, але існує й інше розуміння негативних слідів). Таким чином, сліди-відображення, що є основним об'єктом трасологічного дослідження, утворюються при контакті двох об'єктів. Процес, що закінчується

утворенням сліду-відображення, називають *механізмом слідоутворення*. Взаємодіючими елементами при цьому є: *слідоутворюючий об'єкт*, *слідосприймаючий об'єкт*, а також *слідовий контакт* як відображення способу взаємодії об'єктів унаслідок дії сили енергії того або іншого виду. У контакт зі слідосприймаючим об'єктом входить не вся поверхня слідоутворюючого об'єкта, а якась його ділянка. Цю ділянку прийнято називати *контактною поверхнею*.

Залежно від характеру виникнення слідів на сприймаючому об'єкті їх поділяють на об'ємні і поверхневі.

Об'ємні сліди утворюються, коли при контакті двох об'єктів один із них, більш м'який, деформується під тиском іншого, в результаті чого слідоутворюючий об'єкт відображається у трьох вимірах (довжина, глибина, ширина), відтворюючи свої загальні й окремі ознаки, форму, розміри, будову поверхні (сліди взуття і протекторів коліс на вологому ґрунті; знарядь злочину – на дереві; зубів – на мармеладі; бойка ударника – на капсулі гільзи тощо).

Поверхневі (площинні) сліди утворюються, коли обидва об'єкти, що контактують між собою, або мають практично однакову твердість, або один з об'єктів діє на інший з відносно невеликою силою чи дотично. Поверхневим слідам окрім виміру довжини і ширини, також характерний і третій вимір – глибина (висота), але вона настільки незначна, що її не враховують (сліди взуття на дерев'яній підлозі, сліди пальця на папері, губ – на склянці тощо).

При взаємодії об'єктів нерідко в результаті відокремлення часток поверхні одного з них і прилипання їх до поверхні іншого утворюються сліди-відшарування та сліди-нашарування.

Сліди-відшарування утворюються за рахунок зняття слідоутворюючим об'єктом часток речовини, що покриває слідосприймаючу поверхню (слід руки на свіжопофарбованій поверхні де частки фарби відшаровуються і прилипають до пальців, а на ділянці контакту відображаються ознаки пальців).

Сліди-нашарування утворюються за рахунок нашарування часток, які відокремлюються від слідоутворюючого об'єкта (слід від протектора колеса, що проїхав перед цим по калюжі, слід пальця на склі).

Поверхневі сліди також поділяють на безбарвні і забарвлені. Безбарвні сліди, у свою чергу, поділяються на: а) видимі, які можна виявити шляхом безпосереднього зорового сприйняття; б) слабовидимі (маловидимі), тобто такі, що спостерігаються за певних умов, наприклад, на просвіт або під певним кутом при боковому освітленні; в) невидимі, тобто сліди, які не можна побачити не тільки візуально, але й за допомогою оптичних засобів (лупа, мікроскоп).

Залежно від стану об'єктів у момент слідоутворення виникають статичні або динамічні сліди.

Статичні сліди утворюються при контакті двох об'єктів, коли вони в заключний момент слідоутворення перебувають у стані спокою (статики). Під час утворення таких слідів кожна крапка на поверхні слідоутворюючого об'єкта залишає своє відповідне відбиття на слідосприймаючому об'єкті (контактна поверхня слідоутворюючого об'єкта відображається дзеркально за положенням і рельєфом, якщо слід об'ємний). Наприклад, сліди пальців рук, коліс автомобіля, підошви взуття тощо.

Динамічні сліди виникають при контакті двох об'єктів, коли вони обидва чи один із них у заключний момент слідоутворення перебувають в русі (динаміці). При цьому кожна крапка слідоутворюючої поверхні залишає на слідосприймаючій поверхні слід у вигляді траси (лінії) (каналу ствола на стріляній кулі, різання на стружках тощо).

Залежно від місця, на якому відбулися зміни слідосприймаючого об'єкта, вирізняють локальні і периферичні сліди.

Локальні сліди – це сліди, що утворюються у межах контактної поверхні взаємодіючих об'єктів (наприклад, слід босої ноги в межах контакту з поверхнею

дерев'яної підлоги). Навколо локального сліду поверхня слідосприймаючого об'єкта залишається незмінною.

Перефериричні сліди виникають за межами контактної поверхні взаємодіючих об'єктів (наприклад, слід від предмета на вкритій пилом поверхні стола, утворений «на периферії», навколо предмета, за його межами). Ці сліди дозволяють судити лише про контури контактної поверхні, і, як правило, непридатні для ідентифікації слідоутворюючого об'єкта.

Сліди у трасології також класифікують залежно від об'єктів, що залишають сліди-відображення. Розрізняють чотири основні групи таких слідів:

- *сліди людини*: сліди рук (папілярних візерунків); сліди взуття, ніг – босих, взутих у панчохи, шкарпетки; сліди зубів; сліди нігтів; сліди ділянок тіла, де відсутні папілярні лінії (губ, вуха, чола, ділянок носа й ін.); сліди одягу, рукавичок;

- *сліди знарядь, інструментів і виробничих механізмів*: сліди знарядь зламу; сліди на замках і замикаючих пристроях; сліди на контрольних пломбах і замикаючо-пломбувальних пристроях; сліди виробничих механізмів (інструментів) на виробках;

- *сліди транспортних засобів*: сліди коліс безрейкових транспортних засобів; сліди гусеничних ланцюгів; сліди лиж і саней; сліди виступаючих частин транспортних засобів;

- *сліди тварин*: сліди ніг (лап, підків) тварин; відбиток тавра (клейма).

7. Визначення меж місця події. Заходи з охорони місця події від доступу сторонніх осіб.

З метою збереження недоторканості обстановки місця події важливо правильно встановити межі проведення майбутнього огляду та вжити заходів щодо недопущення сторонніх осіб.

Як правило, межі огляду місця події охоплюють певну ділянку місцевості або приміщення, де безпосередньо відбулася подія та внаслідок чого можливе виявлення слідів, предметів і мікрооб'єктів, пов'язаних з нею. Така територія огорожується спеціальною стрічкою (у необхідних випадках по периметру огорожі додатково можливо задіяти охоронців).

Межі місця події, як правило, визначаються таким чином, щоб на загородженій території знаходилися всі об'єкти, що мають значення для розкриття злочину. В подальшому такі об'єкти позначаються яскравими для зорового сприйняття підручними показниками і знаками.

У випадках відсутності спеціальної стрічки можливо застосування інших підручних засобів, які слугували би відповідним сигналом про те, що доступ до території, місцевості, ділянки, приміщення - обмежений.

Крім того, з метою збереження обстановки та слідів злочину, необхідно з місця події видалити всіх громадян (в тому числі і потерпілих) на таку відстань, яка унеможлиблювала би знищення або пошкодження слідів.

Швидке розкриття злочинів, виявлення осіб, які його вчинили та встановлення істини залежить від вивчення слідів, що залишаються на місці вчинення злочину. Досліджуючи виявлені та вилучені сліди, можна встановити низку факторів, які мають важливе значення, наприклад, встановити знаряддя злочину, отримати відомості про злочинця, визначити механізм злочинної події.

Місце події – ділянка місцевості, приміщення, житла чи іншого володіння особи, в межах якої виявлено сліди, що свідчать про вчинення кримінального правопорушення або вказують на його зв'язок із кримінальним правопорушенням. Існують «рухомі» місця події – залізничні чи трамвайні вагони, автобуси, тролейбуси, морські судна тощо.

Місце злочину (кримінального правопорушення) – це місце безпосереднього вчинення протиправного наміру, який спричинив матеріальні зміни. Якщо кримінальне правопорушення вчинено в одному місці, а його сліди виявлені в іншому, то розрізняють місце злочину та місце події. Якщо ж кримінальне правопорушення було вчинено в тому місці, де було виявлено його сліди, то місце злочину і місце події збігаються.

Починаючи огляд місця події, слідчий, як правило, ще не знає, чи є подія, сліди якої виявлені в цьому місці, кримінальним правопорушенням чи ні. Крім того, якщо подія є кримінальним правопорушенням слідчий не може точно визначити чи сталося воно саме тут чи в іншому місці. Слід пам'ятати, що існує нерозривний зв'язок між місцем події та кримінальним правопорушенням, який може виражатися у такому:

1) кримінальне правопорушення вчинено за допомогою залишених на цьому місці знарядь;

2) кримінальне правопорушення спрямовано на один із об'єктів, що знаходиться в цьому місці;

3) на предметах залишилися сліди дії злочинця або ж на самому місці залишилися предмети, що належать злочинцеві;

4) кримінальне правопорушення вчинено в цій обстановці, хоча вона і не зазнала у зв'язку зі злочином суттєвих змін.

Таким чином, одним із важливих завдань після отримання повідомлення про вчинений злочин є забезпечення збереження слідів та охорона місця події.

Заходи, спрямовані на забезпечення охорони місця події, насамперед проводяться для збереження слідової інформації, яка в подальшому може бути використана у процесі розслідування в якості доказу.

Особливу увагу, під час забезпечення охорони місця події, необхідно звернути та забезпечити збереження таких слідів:

- знарядя злочину;
- відбитки пальців;
- сліди взуття;
- сліди коліс;
- сліди крові;
- обривки одягу;
- осколки;
- недопалки, сірники.

План практичного заняття (1 год.)

Вирішення ситуаційних завдань.

Ситуація 1

Перебуваючи на робочому місці, Вам надійшло повідомлення від чергового чергової частини управління поліції про те, що в магазині «Сонечко», який розташований на обслуговуваній Вами території, за адресою: м. Київ, вул. Щербакова, 1 вчинено крадіжку.

Завдання:

Складіть алгоритм Ваших дій відповідно до ситуації.

Ситуація 2

Перебуваючи на робочому місці, Вам надійшло повідомлення від чергового чергової частини управління поліції про те, що поблизу супермаркету «Кишенья», який розташований на обслуговуваній Вами території, за адресою: м. Київ, вул. Щорса, 16, відбулася дорожньо-транспортна пригода.

Завдання:

Складіть алгоритм Ваших дій відповідно до ситуації.

Ситуація 3

Перебуваючи на робочому місці, Вам надійшло повідомлення від чергового чергової частини управління поліції про те, що вчинено розбійний напад на працівника банку «Аваль», який розташований на обслуговуваній Вами території, за адресою: м. Київ, проспект. Лобановського, 12.

Завдання:

Складіть алгоритм Ваших дій відповідно до ситуації.

Ситуація 4

Перебуваючи на робочому місці, Вам надійшло повідомлення від чергового чергової частини управління поліції про те, що на обслуговуваній Вами території, біля будинку № 12 по вул. Стадіонна в м. Києві виявлено труп людини.

Завдання:

Складіть алгоритм Ваших дій відповідно до ситуації.

Ситуація 5

Обслуговуючи територію закріпленої за Вами ділянки, до Вас звернувся громадянин Кузнецов М.І., про те, що із його власного автомобіля « AUDI Q7» щойно викрадено автомагнітолу, відеореєстратор та інші особисті речі.

Завдання:

Складіть алгоритм Ваших дій відповідно до ситуації.

Висновок.

Таким чином необхідно відмітити, що позитивні наслідки при проведенні огляду можуть мати місце тільки при додержанні всіх вимог кримінального процесуального законодавства і рекомендацій криміналістичної тактики та використання практичного досвіду.

Література:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 1.09.2001 року. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

3. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII.

4. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

5. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах поліції заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події : наказ МВС України від 6 листоп. 2015 р. № 1377 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/l378204>.

6. Інструкція про порядок залучення працівників органів досудового розслідування поліції та Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України як спеціалістів для участі в проведенні огляду місця події: Затверджено наказом МВС України від 3 листоп. 2015 р. № 1339: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/main/l378204>.

7. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань : Затверджено наказом Генеральної прокуратури України від 06.04.2016 № 139.

8. Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія / В. І. Алексейчук. – Х., 2011. – 232 с.

9. Застосування інтерактивних методів навчання при проведенні практичних занять з навчальної дисципліни «Криміналістика». – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 123 с.

10. Криміналістика у питаннях та відповідях : Навчальний посібник [Текст] / [А.В. Іщенко, В.В. Пясковський, А.В. Самодін, Ю.М. Чорноус та ін.]. – К. : ТОВ «Видавництво «Центр учбової літератури», 2016. – 118 с.

11. Криміналістичні засоби та методи розкриття та розслідування кримінальних правопорушень : підручник / О. М. Цільмак, О. Є. Користін, О. С. Шаптала, Д. В. Талалай. – О., 2016. – 301 с.

12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.

13. Криміналістика: підручник / Р. І. Благута, О. І. Гарасимів, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. – 3-тє вид., переробл. та допов. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – 948 с.

14. Настільна книга слідчого: наук.-практ. видання для слідчих і дізнавачів / (Панов М.І., Шипітько В.Ю., Коновалова В.О. та ін.) – 2-ге вид.перероб. і доп.- К.: Ін. Юри, 2008.- 728 с.

15. Слідчі (розшукові) дії : навч. Посібник/ О.В. Авраменко, Р.І. Благута, Ю.В. Гуцуляк та ін.; за заг.ред. Р.І. Благута та Є.В. Пряхіна – Львів; ЛьвДУВС, 2013 – 416 с.

16. Біленчук П.Д. Документування результатів слідчої дії: методи фіксації доказової інформації : [монографія] / П.Д.Біленчук, А.В.Кофанов, О.Л.Кобилянський, Л.Д.Скільська ; [за ред. П.Б.Біленчука]. – Київ : ННПСК КНУВС, 2009. – 96 с.

17. Бахін В.П. Взаємодія слідчого з фахівцями під час огляду місця події (збір інформації про особу, що скоїла злочин) : Науково-практичні рекомендації / В.П.Бахан, О.О. Волобуєв. – Донецьк : ДЮІ, 2005. – 72 с.

18. Когутич І.І. Криміналістика: курс лекцій / І.І. Когутич. – К.: Атіка, 2009. – 888 с.

19. Особливості тактики проведення окремих слідчих дій: навч. посібник / [О.О. Андрєєва, Д.Д. Заєць, Є.В. Пряхін та ін.]; за заг. ред. Д.Д. Зайця. – Х.: ХНУВС, 2011. – 184 с.

20. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів: наук.-практ. посібник / за ред. Н.І. Клименко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 216 с.

21. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика. Системно-структурний аналіз: монографія / В.Ю. Шепітько. – Х.: Харків юридичний, 2007. – 431 с.